

ФОРМУВАННЯ ВІДЧУТТЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕЧНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНО-ПРАВОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Ільницька Інна,

аспірантка Херсонського державного університету (Херсон, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-7363-1140

Email: innavizastar@gmail.com

Анотація. У статті представлено результати емпіричного дослідження особливостей та чинників формування соціально-психологічної безпеки молоді півдня України. Проведене опитування 208 студентів спеціальностей «Право» та «Економіка» (вік 16-26 років, 67,8 % жінок). Використано опитувальник-самозвіт Т.В. Ексакусто, що дозволяє оцінити гармонійність, задоволеність та захищеність суб'єкта в міжособистісних відносинах (когнітивний, емоційний та конативний компоненти відчуття соціально-психологічності безпеки). Детально проаналізовано розподіл відповідей на окремі питання, що стосуються засобів та умов, необхідних для підтримки психологічної цілісності суб'єкта відносин. Результати порівняльного аналізу підвибірок студентів різних курсів бакалаврату і магістратури, показали стрімку динаміку формування всіх компонентів соціально-психологічної безпечності під час навчання в університеті, що пов'язане з набуттям особистісної зрілості та професійних компетенцій. Виявлено достовірні відмінності, що демонструють вплив сімейних та гендерних чинників: нижчий рівень психологічної захищеності у дівчат порівняно з хлопцями, а також численні переваги відчуття безпечності у заміжніх та одружених осіб. Зроблено висновки про необхідність цілеспрямованого формування навичок безпечної міжособистісної взаємодії студентів, починаючи з першого курсу навчання.

Ключові слова: соціально-психологічна безпека, відчуття безпечності, гармонійність, задоволеність, захищеність у стосунках, гендерні відмінності.

FORMATION OF SENSE OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL SECURITY IN STUDENTS OF ECONOMIC AND LEGAL SPECIALTIES

Ilnitska Inna,

graduate student of Kherson State University (Kherson, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-7363-1140

Email: innavizastar@gmail.com

Abstract. The article presents the results of an empirical study of the features and factors of formation of socio-psychological security of young people in southern Ukraine. It was conducted a survey of 208 students majoring in Law and Economics (aged 16-26, 67.8% of women). It was used Questionnaire-self-report T. Eksakusto which allows to assess the harmony, satisfaction and security of the subject in interpersonal relationships (cognitive, emotional and conative components of the sense of socio-psychological security). The author analyzed the distribution of answers to individual questions concerning means and conditions of maintaining the psychological integrity of the subject of relations. The results of comparative analysis of subsamples of students from different bachelor's and master's undergraduate courses showed the rapid dynamics of the formation of all components of socio-psychological security during university studies, which is associated with the acquisition of personal maturity and professional competencies. Significant differences were found, showing the influence of family and gender factors: lower levels of psychological protection in girls compared to boys, as well as numerous benefits sense of security in married people. Conclusions are made about the need for purposeful formation of skills of safe interpersonal interaction of students starting from the first year of study.

Key words: socio-psychological security, sense of security, harmony, satisfaction, protection in relationships, gender differences.

Вступ

В проблематиці стосунків людини з навколишнім середовищем питання безпечності є фундаментальним. Ієрархічна теорія мотивації А. Маслоу визначає безпеку (відчуття стабільності, захист від зовнішніх загроз, відсутність страхів) як базисну потребу – без її забезпечення неможливе формування соціальних, пізнавальних, естетичних, духовних та інших потреб вищого рівня (Maslow, 1954). В сучасних соціальних науках безпека розглядається в двох аспектах: як об'єктивна властивість макро- та мікро-середовища, що дозволяє людині підтримувати оптимальний рівень функціонування та задовольняти свої потреби (Kotik, 1989; Baeva, 2003; Wang et al., 2019) та як внутрішня, суб'єктивна характеристика особистості, що обумовлює комфортне існування, прогресивний розвиток, швидку адаптацію до змінних або стресових умов (Maddi, 2004; Prykhodko, 2017; Blynova et al., 2018). В останні роки проблема безпечності гостро постає для мешканців України, особливо її прикордонних регіонів, які перебувають під впливом зовнішньої військової загрози, що посилюється тривалою соціально-економічною кризою в державі. Це обумовлює необхідність вивчення психологічних аспектів формування почуття безпечності у різних категорій населення.

Мета даної статті – описати кількісні та якісні характеристики сформованості відчуття соціально-психологічної безпечності у студентів, а також з'ясувати умови його формування.

Матеріал і методи дослідження

В опитуванні прийняли участь 208 студентів Херсонського державного університету. Вік респондентів від 16 до 26 років ($18,24 \pm 2,02$); серед них 141 жінка та 67 чоловіків, тобто 67,79 % та 32,21 % від загальної чисельності вибірки. У складі вибірці представлені бакалаври 1-4 курсів навчання (45, 43, 46 та 40 осіб відповідно), а також магістри 1 року навчання (34 особи). Серед

опитаних більшість неодружених (181 особа або 87,02 % вибірки), 24 хлопців та дівчат мають подружжя, троє розлучених.

Для збору даних використано опитувальник «Соціально-психологічна безпека суб'єкта» розроблений Т. В. Ексакусто на основі авторської теоретичної моделі. Вона проголошує, що психологічна безпека, будучи необхідною умовою існування людини та суспільства, реалізується через різні форми соціальних взаємодій: спільну діяльність, адаптацію людини до життєвого середовища та дотримання певних відносин між ними. В основі відчуття соціально-психологічної безпеки (далі СПБ) лежать відносини суб'єкта з іншими людьми – система стійких, близьких, емоційно забарвлених взаємозв'язків та сформовані в процесі соціалізації установки стосовно цих відносин (атитюди). Міжособистісні відносини та СПБ суб'єкта мають загальну структуру, яка включає афективний, когнітивний і конативний компоненти; визначальним серед них є афективний (емоційно-мотиваційний) (Ексакусто, 2010).

Головними умовами соціально-психологічної безпеки в цій моделі виступають: задоволеність міжособистісними відносинами; гармонійний характер взаємодій і взаємовідносин; захищеність у відносинах.

Задоволеність співвідноситься з емоційно-мотиваційним компонентом СПБ та розуміється як показник позитивно оцінюваного взаємозв'язку, що дозволяє реалізувати потреби та інтереси суб'єктів відносин.

Гармонійність співвідноситься з когнітивним компонентом структури СПБ та розуміється як порозуміння, зв'язність, несуперечливість. Гармонія відносин проявляється через узгодженість суджень суб'єкта щодо своїх стосунків з іншими.

Захищеність суб'єкта взаємовідносин (конативний компонент СПБ) характеризується за допомогою об'єктивного і суб'єктивного аспектів. Об'єктивний аспект представляє відсутність чи наявність загроз, деформацій, порушень та труднощів у відносинах. Суб'єктивний аспект передбачає стійкість людини до несприятливих впливів (образ, примусу, ігнорування,

маніпулювання, тощо), що виникають у процесі взаємовідносин, а також здатність приймати думки, переконання, цінності інших людей як даність, визнавати існування інакшої точки зору.

Методика-самозвіт містить 20 питань з п'ятьма варіантами відповіді, розробленими окремо для кожного пункту; при обробці зроблені вибори переводяться в бали від 0 до 4. Із них 14 питань складають субшкали гармонійності, задоволеності й захищеності; інші шість пунктів інтерпретуються окремо, вони представляють собою міні-опитувальники, які є основою для розрахунку додаткових індексів. При обробці результатів проводилася індексація шкал – сумарні оцінки діляться на максимально можливу кількість балів (кількість питань, помножена на 4).

Опитування відбувалося в 2019-2020 рр., очно в студентських групах, в складі комплексної діагностики особистісного потенціалу юнаків.

Математичний аналіз отриманих даних включав методи описової статистики, перевірку нормальності розподілу кількісних змінних, розрахунок частот отриманих відповідей з їх подальшою інтерпретацією. Для виявлення соціально-демографічних чинників, що впливають на формування СПБ студентів, було здійснено порівняльний аналіз показників в підгрупах, виділених за різними критеріями: курсом навчання, статтю, сімейним статусом. Використано непараметричні критерії: U-критерій Манна-Уїтні для порівняння двох незалежних вибірок, H-критерій Краскела-Уолісса для порівняння водночас п'яти вибірок. Розрахунки проведено за допомогою програми SPSS Statistics.

Аналіз емпіричних результатів

За даними описової статистики вимірів СПБ у вибірці (табл. 1) найвищий середній показник отриманий відносно шкали гармонійності міжособистісних стосунків, найнижчий – відносно шкали задоволеності. Оскільки емпіричні показники студентів розподілені нерівномірно, розподіл не відповідає

критеріям нормальності, це вимагає непараметричних методів аналізу результатів.

Таблиця 1. Середні тенденції та міри розподілу вимірів соціально-психологічної безпеки у вибірці студентів (N=208)

Статистичні параметри	Гармонійність	Задоволеність	Захищеність	Загальний показник СПБ
Середнє	0,70	0,57	0,65	0,63
Медіана	0,67	0,58	0,65	0,64
Ст. відхилення	0,16	0,13	0,15	0,11
Мінімум	0,25	0,21	0,15	0,23
Максимум	1,00	0,88	1,00	0,88
<i>Критерії нормальності та рівномірності розподілу</i>				
Асиметрія	0,04	-0,02	-0,66	-0,55
Ексцес	-0,27	-0,18	0,65	0,71
Значимість критерію Колмогорова-Смирнова	0,003	0,185	0,002	0,248

Примітка: стандартна помилка асиметрії складає 0,17, стандартна помилка ексцесу – 0,34

Оскільки ми маємо справу з малодослідженим феноменом, розглянемо детальніше розподіл відповідей на окремі пункти шкали безпечності.

Когнітивна складова відчуття СПБ студентів

Частоти відповідей на питання анкети, що складають шкалу «Гармонійність», представлені у табл. 2. Звертає на себе увагу те, що майже половина студентів хотіли б змінити свої стосунки з іншими людьми, оскільки вони їх не влаштовують. При цьому переважна більшість респондентів відзначили, що вважають стосунки з навколишніми цілком гармонійними. Це можна пояснити тим, що молоді люди розглядають сферу міжособистісних відносин як простір для постійного саморозвитку та самовдосконалення.

Таблиця 2. Розподіл варіантів відповідей на питання шкали «Гармонійність» (N=208)

Варіанти відповідей	а) так, звичайно	б) так, але не завжди	с) важко сказати	д) зазвичай ні	е) ніколи
<i>1. Чи вважаєте Ви, що стосунки з іншими людьми допомагають Вам удосконалювати навички спілкування та вдосконалюватися самому?</i>					
Розподіл	102	92	11	3	0
%	49,04	44,23	5,29	1,44	0,00
<i>2. Якби ви могли обирати, хотіли б ви змінити свої стосунки з іншими людьми?</i>					
	е) ні, тому що стосунки мене влаштовують	д) скоріше ні	с) важко сказати	б) скоріше так	а) так, бо стосунки мене не влаштовують
Розподіл	30	31	45	91	11
%	14,42	14,90	21,63	43,75	5,29
<i>3. Чи вважаєте Ви свої стосунки з іншими людьми гармонійними (надійними, стійкими, узгодженими)?</i>					
	а) так, це так і є	б) скоріше так	с) важко сказати	д) скоріше ні	е) ні, стосунки не такі
Розподіл	62	98	34	9	5
%	29,81	47,11	16,35	4,33	2,40

Наступні питання дозволяють охарактеризувати наявну систему стосунків та прояснити умови, досягнення гармонійності відносин. В цих випадках респондентів просили обрати із запропонованих переліків п'ять найважливіших пунктів. Як видно з табл. 3, студенти обирають переважно ті характеристики спілкування, якими вони задоволені. Це відображає установки стосовно внутрішніх і зовнішніх умов успішної взаємодії. Найбільш значимими постають внутрішні характеристики: знання про себе та партнера, а також впевненість у собі та цікавість співрозмовника – їх обрали від 74,52 до 87,98 % опитаних.

Таблиця 3. Розподіл відповідей на питання 4 «Що робить Ваші стосунки з іншими людьми узгодженими, несуперечливими, стійкими?» (N=208)

Характеристики	Кількість виборів та % частка	Наскільки Ви задоволені кожною з обраних характеристик				
		а) зовсім ні	б) невеликою мірою	с) в середній мірі	д) у великій мірі	е) в дуже великій мірі
1. Знання про себе, свої особливості	163	0	19	37	64	43
	78,36	0,00	9,13	17,79	30,77	20,67
2. Знання про партнера, його особливості	183	2	9	39	96	37
	87,98	0,96	4,33	18,75	46,15	17,79
3. Знання про ситуацію, її особливості	137	0	13	47	57	20
	65,87	0,00	6,25	22,60	27,40	9,62

4. Комфортна обстановка спілкування	112	0	9	30	52	21
	53,85	0,00	4,33	14,42	25,00	10,10
5. Цікавий співрозмовник	155	0	6	25	69	55
	74,52	0,00	2,88	12,02	33,17	26,44
6. Впевненість у собі	163	10	7	36	64	46
	78,38	4,81	3,37	17,31	30,78	22,11
7. Відсутність нерозуміння, труднощів	116	3	7	35	33	38
	55,77	1,44	3,37	16,83	15,87	18,27
8. Можливість отримати вигоду (вирішити питання з користю)	49	10	3	15	8	13
	23,56	4,81	1,44	7,21	3,85	6,25

Для характеристики своїх стосунків з іншими людьми студенти обирають переважно позитивні характеристики (табл. 4): доброзичливі, довірчі, близькі, привабливі. Але негативні моменти також частково присутні у відповідях. Найвиразніше молоді люди відчують присутність контролю, часто у великій або дуже великій мірі – більше половини опитаних охарактеризували свої відносини як «контролюючі та контрольовані». Це свідчить про дефіцит самостійності в організації поведінки, притаманний студентській вибірці.

Таблиця 4. Розподіл відповідей на питання 5. «Як можна охарактеризувати ваші стосунки з іншими людьми?»

Характеристики відносин	Кількість виборів	Наскільки це характеризує Ваші відносини				
		а) зовсім ні	б) невеликою мірою	с) в середній мірі	д) у великій мірі	е) в дуже великій мірі
1. Агресивні	87	48	32	6	1	0
	41,83	23,08	15,38	2,88	0,48	0,00
2. Ворожі	76	47	15	12	2	0
	36,54	22,60	7,21	5,77	0,96	0,00
4. Маніпулятивні	96	31	30	30	5	0
	46,15	14,90	14,42	14,42	2,40	0,00
6. Контролюючі та контрольовані	125	13	22	43	31	16
	60,09	6,25	10,58	20,67	14,90	7,69
8. Такі, що віддаляють	59	17	19	14	9	0
	28,37	8,17	9,13	6,73	4,33	0,00
3. Доброзичливі	198	0	4	15	113	66
	95,19	0,00	1,92	7,21	54,33	31,73
5. Привабливі	157	0	12	51	79	15
	75,48	0,00	5,77	24,52	37,98	7,21
7. Такі, що притягують	137	1	7	50	64	15
	65,87	0,48	3,37	24,04	30,77	7,21
9. Довірчі, близькі	180	3	4	43	74	56
	86,54	1,44	1,92	20,67	35,58	26,92

Емоційно-мотиваційна складова СПБ студентів

Результати показали, що переважна більшість опитаних задоволена або дуже задоволена своїми стосунками. Спілкування з іншими викликає у них нейтральні емоції або зацікавленість, позитивний настрій (п. 7 та 8 в табл. 5). Разом з тим, більше половини студентів відповіли, що іноді в процесі спілкування з іншими відчувають втому і роздратування; відзначили напруженість або непорозуміння. Досить значна частка студентів переживають почуття страху, що стосунки не складуться або їх не зрозуміють – загалом 35,1 % дали ствердну відповідь на п. 13 (варіанти а та б). Цікаво, що страх неприйняття в міжособистісних стосунках значно більшою мірою відчувають дівчата, ніж хлопці (U-критерій Манна-Уїтні складає 3877,5 при $p=0,033$). Все це окреслює зони небезпеки в соціальних відносинах студентів.

Таблиця 5. Розподіл відповідей на питання шкали «Задоволеність» (N=208)

6. Чи задовольняють Вас ваші стосунки з іншими людьми?					
Варіанти відповідей	а) дуже задовольняють	б) задовольняють	с) важко сказати	д) скоріше не задовольняють	е) зовсім не задовольняють
Розподіл	15	145	43	4	1
%	7,21	69,71	20,67	1,92	0,48
7. Необхідність налагоджувати стосунки з іншими людьми зазвичай викликає настрій...					
Варіанти відповідей	е) зазвичай гарний	д) частіше гарний, ніж поганий	с) важко сказати	б) частіше поганий, ніж хороший	а) зазвичай поганий
Розподіл	31	74	67	34	2
%	14,90	35,58	32,21	16,35	0,96
8. Чи викликає Вас інтерес спілкування з іншими, чи отримуєте ви від цього задоволення?					
Варіанти відповідей	5 - відносини дуже цікаві і подобаються.	4	3	2	1 - відносини не цікаві та не подобаються
Розподіл	51	89	58	9	1
%	24,52	42,79	27,88	4,33	0,4
11. Чи відчуваєте Ви в процесі спілкування з іншими людьми втому та роздратування?					
Варіанти відповідей	а) ні, ніколи	б) як правило, ні	с) важко сказати	д) іноді буває	е) так, завжди
Розподіл	15	44	26	121	2
%	7,21	21,15	12,50	58,17	0,96
12. Чи виникає у ваших відносинах з іншими людьми напруженість та непорозуміння?					
Варіанти	а) ні, ніколи	б) як	с) важко	д) іноді	е) так, завжди

відповідей		правило, ні	сказати	буває	
Розподіл	0	60	24	124	0
%	0,00	28,85	11,54	59,61	0,00
<i>13. Коли Ви спілкуєтеся з іншими людьми, чи відчуваєте Ви почуття страху, що стосунки не складуться (або вас не зрозуміють)?</i>					
Варіанти відповідей	е) ні	d) скоріше ні	с) важко сказати	b) скоріше так	а) так
Розподіл	52	45	38	49	24
%	25,00	21,63	18,27	23,56	11,53

Додаткове питання було спрямоване на вибір важливих аспектів соціальних стосунків. Студентів просили обрати п'ять характеристик відносин з наведеного списку та оцінити задоволеність ними – табл. 6.

Таблиця 6. Розподіл відповідей на питання 9 щодо важливих характеристик соціальних відносин.

Характеристики соціальних відносин	Кількість виборів та % частка	Наскільки Ви задоволені кожною з обраних характеристик				
		а) зовсім ні	б) невеликою мірою	с) в середній мірі	д) у великій мірі	е) в дуже великій мірі
1. Порозуміння з іншими людьми	198	0	1	31	95	71
	95,19	0,00	0,48	14,90	45,67	34,13
2. Часті контакти та спілкування з іншими	90	3	5	19	43	20
	43,27	1,44	2,40	9,13	20,67	9,62
3. Відсутність труднощів та конфліктів	129	4	12	34	46	33
	62,02	1,92	5,77	16,35	22,11	15,87
4. Можливість висловити свою точку зору	162	0	7	18	73	64
	77,88	0,00	3,37	8,65	35,10	30,77
5. Шанобливе ставлення до себе навколишніх	152	0	1	18	65	68
	73,08	0,00	0,48	8,65	31,25	32,69
7. Можливість звернутися за допомогою	142	3	10	21	63	45
	68,27	1,44	4,81	10,10	30,29	21,63
8. Можливість проявляти ініціативу,	49	0	3	8	24	14
	23,55	0,00	1,44	3,85	11,54	6,73
9. Врахування особистих проблем і труднощів	25	3	2	13	2	5
	12,02	1,44	0,96	6,25	0,96	2,40
10. Гармонія у стосунках з іншими	76	0	5	17	30	24
	36,54	0,00	2,40	8,17	14,42	11,54

Найважливішими аспектами соціальних стосунків студенти вважають порозуміння з іншими людьми, шанобливе ставлення до себе навколишніх, можливість висловити власну точку зору, а також можливість звернутися за

допомогою. В усіх цих сферах спостерігається переважна задоволеність. Отже, міжособистісні стосунки виступають для молоді переважно джерелом підтримки, самоідентифікації та самоцінності; це своєрідне «дзеркало», в якому особистість проявляє та пізнає себе.

Наступне питання стосується почуттів, які студенти переживають в міжособистісних стосунках. Окрім вибору із запропонованих категорій, респонденти могли самостійно описувати важливі, на їх погляд, переживання. У зроблених виборах переважають позитивні емоції, в першу чергу інтерес та радість. В більшому або меншому ступені вони присутні у всіх опитаних, а для 81,25-89,9 % є досить точною характеристикою відносин (тут і далі ми рахували суму відповідей d та e) – див. табл. 7.

Таблиця 7. Розподіл відповідей на питання «Якими емоціями та почуттями можна охарактеризувати ваші стосунки з іншими людьми?»

Емоції та почуття	Кількість виборів та частка %	Наскільки Ви задоволені кожною з вибраних емоцій				
		а) це зовсім не характерно для моїх відносин	б) це в невеликій мірі характеризує мої відносини	с) важко сказати	д) це досить характерно для моїх відносин	е) це точно характеризує мої відносини
1. Інтерес	200	0	8	5	108	79
	96,15	0,00	3,85	2,40	51,92	37,98
2. Радість	183	0	0	14	103	66
	87,98	0,00	0,00	6,73	49,52	31,73
3. Здивування	88	0	18	22	32	16
	42,31	0,00	8,65	10,58	15,38	7,69
4. Біль, страждання	18	8	6	2	2	0
	8,65	3,85	2,88	0,96	0,96	0,00
5. Гнів, злість	44	20	15	9	0	0
	21,15	9,62	7,21	4,33	0,00	0,00
6. Депресія	50	17	17	7	8	1
	24,04	8,17	8,17	3,37	3,85	0,48
7. Огида	47	32	9	2	4	0
	22,60	15,38	4,33	0,96	1,92	0,00
8. Зневага	45	25	5	11	3	1
	21,63	12,02	2,40	5,29	1,44	0,48
9. Ворожість, агресія	46	28	11	6	1	0
	22,11	13,46	5,29	2,88	0,48	0,00
10. Страх	46	21	12	7	6	0
	22,11	10,10	5,77	3,37	2,88	0,00
11. Сором	37	6	13	15	0	3
	17,79	2,88	6,25	7,21	0,00	1,44

Емоції та почуття	Кількість виборів та % частка	Наскільки Ви задоволені кожною з вибраних емоцій				
		а) це зовсім не характерно для моїх відносин	б) це в невеликій мірі характеризує мої відносини	с) важко сказати	д) це досить характерно для моїх відносин	е) це точно характеризує мої відносини
12. Провина	32	6	13	7	1	5
	15,38	2,88	6,25	3,37	0,48	2,40
13. Совість	112	8	26	17	41	20
	53,85	3,85	12,50	8,17	19,71	9,61
14. Тривога	69	10	24	15	16	4
	33,17	4,81	11,54	7,21	7,69	1,92

Негативні емоції для характеристики власних стосунків студенти обирають нечасто, серед них провідні позиції займають пасивно-негативні стани: тривога, страх, депресія та почуття провини. Переважно юнаки відмічали негативні переживання, вказуючи, що їх немає в стосунках – це може характеризувати суб'єктивно важливі емоції, яких вони прагнуть уникати. Найменше в стосунках представлені активні негативні емоції: злість, гнів, агресія та ворожість.

Незначна частка студентів охарактеризували свої відносини як депресивні, що супроводжуються страхом (2,88 %), провинною (2,88 %), огидою (1,92 %), зневагою (1,92 %), соромом (1,44 %), болем та стражданням (0,96 %). Кожен такий випадок потребує пильної уваги педагогів та психологів університету. Тривогу з приводу міжособистісних відносин відчують 9,61 % (20 осіб), тож це досить поширене явище, що може бути предметом групової корекції.

Конативний аспект СПБ студентів

Шкала «Захищеність» дозволяє оцінити відсутність загроз, деформацій та порушень труднощів у відносинах, а також стійкість людини до несприятливих впливів і труднощів, що виникають у відносинах – табл. 8.

Таблиця 8. Розподіл відповідей на питання шкали «Захищеність» (N=208)

14. Якби Ви переїхали в інше місто (країну), стали б Ви підтримувати стосунки з людьми із попереднього місця проживання?					
Варіанти	а) так	б) скоріше так	с) важко сказати	д) скоріше ні	е) ні
Розподіл	116	51	18	17	6
%	55,78	24,52	8,65	8,17	2,88

<i>15. Чи турбує Вас необхідність розмовляти з іншими людьми?</i>					
Варіанти відповідей	е) зовсім не турбує	д) зазвичай не турбує	с) важко сказати	б) зазвичай турбує	а) завжди турбує
Розподіл	46	81	39	30	12
%	22,11	38,94	18,75	14,42	5,77
<i>16. Чи вважаєте Ви, що відносини з іншими людьми можуть бути небезпечними для Вас?</i>					
Варіанти відповідей	а) взагалі безпечні	б) мало-небезпечні	с) важко сказати	д) скоріше небезпечні	е) дуже небезпечні
Розподіл	44	87	70	4	3
%	21,15	41,84	33,65	1,92	1,44
<i>18. Чи володієте Ви якимось «прийомами», які допомагають відчувати себе захищеним у спілкуванні з іншими людьми?</i>					
Варіанти відповідей	а) так, володію добре	б) володію частково	с) важко сказати	д) погано володію	е) зовсім не володію
Розподіл	28	82	64	24	10
%	13,46	39,42	30,77	11,54	4,81
<i>19. Що саме ви робите, щоб захистити себе у спілкуванні з іншими людьми?</i>					
Варіанти відповідей	а) намагаюся змінити свою поведінку;	б) переконую партнера змінити поведінку та погляди;	с) нічого, продовжую розмову (незалежно від внутр. напруги);	д) продовжую розмову, але даю зрозуміти, що мені неприємно	е) намагаюся будь-якими способами завершити процес спілкування
Розподіл	26	38	37	68	39
%	12,50	18,27	17,79	32,69	18,75

В процесі аналізу відповідей було виявлено, що досить велику частку студентів турбує необхідність розмовляти з іншими людьми. Семеро осіб (3,37 % вибірки, виключно дівчата) вважають, що відносини з іншими людьми можуть бути небезпечні і навіть дуже небезпечні для них. При цьому досить незначна частка студентів володіє прийомами психологічного самозахисту і знають, що робити, аби огородити себе від неприємних або небезпечних впливів в процесі спілкування. Це відкриває простір для впровадження соціально-психологічних тренінгів для оволодіння потрібними техніками.

Одним із найважливіших в опитувальнику СПБ ми вважаємо допоміжне питання 17, спрямоване на з'ясування поширеності конкретних небезпек та страхів в міжособистісних стосунках. У попередніх питаннях (див. п. 16 табл. 8) переважна більшість студентів вказала, що не відчуває вираженої небезпеки в міжособистісних стосунках. Проте зміна формулювання питання дозволила виявити незахищеність від ряду психологічних небезпек.

Таблиця 9. Розподіл відповідей на питання «Наскільки захищеним Ви почуваетесь у стосунках з іншими людьми?», N=208.

Наскільки захищено Ви почуваетесь у стосунках з іншими людьми від...		Варіанти відповіді				
		а) повністю не захищений	б) скоріше не захищений, ніж захищений	с) не знаю	д) скоріше захищений, ніж не захищений	е) повністю захищений
публічного приниження / образ	n	2	12	49	84	61
	%	0,96	5,77	23,56	40,38	29,33
погроз	n	6	6	28	88	80
	%	2,88	2,88	13,46	42,31	38,46
примушення робити щось проти бажання	n	4	15	41	83	65
	%	1,92	7,21	19,71	39,90	31,25
ігнорування	n	14	26	72	50	46
	%	6,73	12,50	34,61	24,04	22,12
недоброзичливого відношення	n	9	16	52	92	39
	%	4,33	7,69	25,00	44,23	18,75

Найбільше студентів (19,23 % вибірки, варіанти a+b в табл. 9) вказали, що в стосунках почувуються частково або повністю незахищеними від ігнорування. Крім того, 12,02 % опитаних потребують захисту від недоброзичливості інших людей, 9,13 % – від примусу щось робити проти бажання. Більше 5 % заявили про потребу в захисті від погроз та публічного приниження. Це досить значні цифри, які не можна ігнорувати.

Чинники, що впливають на прояви відчуття СПБ студентів

1. Порівняння груп різної статі

Аналіз гендерних відмінностей у показниках СПБ показав, що загальний рівень відчуття соціально-психологічної безпеки у жіночій та чоловічій частинах вибірки достовірно не відрізняються ($p=0,155$, див. табл. 10), хоча дівчата порівняно з хлопцями, в меншій мірі задоволені тим, як складаються їхні міжособистісні стосунки (виявлені відмінності на рівні тенденції, $p=0,070$). Разом з тим, жінки переживають більш позитивні емоції в соціальних відносинах ($p=0,028$); порівняно вище оцінюють те, яким чином реалізуються в соціальних відносинах їх власні інтереси та потреби: частота контактів, взаєморозуміння з іншими, можливість висловити власну точку зору, ступінь ініціативи, прояви поваги і гідності, можливість отримати підтримку, тощо

($p=0,019$). Крім того, дівчатам в значно більшій мірі, ніж хлопцям, властивий страх, що стосунки не складуться або їх не зрозуміють (п. 13, $p=0,033$), вони мають збільшену потребу у навчанні спеціальним технікам та прийомам самозахисту ($p=0,021$).

Таблиця 10. Порівняльний аналіз показників СПБ студентів різної статі

Діагностичні параметри	Жінки (N=141)		Чоловіки (N=67)		Критерій Манна-Уїтні	
	M	SD	M	SD	U	p
Гармонійність	0,70	0,15	0,69	0,15	4370,5	0,378
Задоволеність	0,56	0,13	0,60	0,13	3993	0,070
Захищеність	0,63	0,15	0,68	0,14	3578	0,004
Сумарний індекс СПБ	0,62	0,11	0,65	0,11	4147,5	0,155
<i>Додаткові індекси</i>						
п. 4. Умови досягнення гармонійних відносин	2,84	0,60	2,80	0,60	4469	0,529
п. 5. Характеристика стосунків	2,88	0,46	2,81	0,39	4364,5	0,372
п. 9. Задоволеність характеристиками соціальних стосунків	3,10	0,71	2,93	0,56	3775	0,019
п.10. Емоції, що супроводжують стосунки	2,99	0,56	2,75	0,63	3835,5	0,028
п.17. Почуття захищеності в стосунках	2,82	0,73	2,78	0,73	4445,5	0,491
п. 20. Потреба в навчанні прийомам самозахисту	2,76	0,63	2,47	0,60	3798,5	0,021

Найбільші відмінності між групами різної статі стосуються показника захищеності у стосунках (конативний компонент структури СПБС). Дівчата в значно більшій мірі, ніж хлопці, відчувають наявність загроз, деформацій, порушень та труднощів у відносинах ($p=0,004$). При цьому дівчата в більшій мірі потребують навчання спеціальним прийомам, які допомогли б їм захиститися від несприятливих впливів.

2. Порівняння груп з різним сімейним статусом.

Переважає частина вибірки представляє собою неодружених та незаміжніх осіб, що цілком зрозуміло в цьому віці. Лише 24 респонденти (11,54 %) перебувають в зареєстрованому шлюбі, проте цей факт значимо відображується на характеристиках СПБ. В табл. 11 наведені також показники

розлучених осіб, проте через невелику чисельність (всього три людини) ця підгрупа не приймала участі в порівняльному аналізі.

Таблиця 11. Порівняльний аналіз показників СПБ студентів з різним сімейним статусом

Діагностичні параметри	Одружені/ заміжні (N=24)		Неодружені/ незаміжні (N=181)		Розлучені (N=3)		Критерій Манна- Уїтні	
	М	SD	М	SD	М	SD	U	p
Гармонійність	0,73	0,15	0,70	0,16	0,61	0,13	1972	0,458
Задоволеність	0,57	0,12	0,57	0,13	0,54	0,07	2114	0,831
Захищеність	0,73	0,11	0,64	0,15	0,57	0,05	1499	0,013
Сумарний індекс СПБ	0,66	0,08	0,63	0,12	0,57	0,06	1851,5	0,240
<i>Додаткові індекси</i>								
п. 4. Умови досягнення гармонійних відносин	3,09	0,66	2,79	0,58	2,80	0,87	1626	0,045
п. 5. Характеристика стосунків	3,07	0,52	2,83	0,42	2,87	0,12	1581	0,029
п. 9. Задоволеність хар-ками соціальних стосунків	3,41	0,61	3,00	0,67	3,13	0,50	1349,5	0,003
п.10. Емоції, що супроводжують стосунки	3,11	0,57	2,89	0,59	2,95	0,78	1788	0,158
п.17. Почуття захищеності в стосунках:	3,22	0,66	2,75	0,73	3,13	0,46	1251,5	0,001
- від примушення робити щось проти бажання	3,37	0,87	2,85	0,99	3,33	0,58	1455,5	0,006
- від ігнорування	3,29	1,04	2,30	1,13	3,00	1,00	1090,5	0,000
п. 20. Потреба в навчанні прийомам самозахисту	1,21	0,81	2,98	1,04	2,67	0,75	1151	0,000

К показали отримані дані, одружені юнаки та дівчата, порівняно з холостими, мають значно вищі показники захищеності в міжособистісних стосунках (конативний компонент СПБ, $p=0,013$). Вони в більшій мірі описують свої стосунки як доброзичливі та привабливі ($p=0,029$); демонструють більшу задоволеність умовами досягнення гармонійності відносин: знанням себе та партнера, комфортністю ситуації спілкування, впевненістю у собі, відсутністю непорозуміння і т.ін. ($p=0,045$). Молоді люди, що перебувають у шлюбі, виразно задоволені такими характеристиками соціальних стосунків як частота контактів, ступінь взаєморозуміння, можливість висловитися і отримати підтримку, поважне та гідне ставлення до

себе, тощо ($p=0,003$). Також вони відчувають значно більшу захищеність від негативних аспектів спілкування, зокрема від ігнорування ($p=0,000$) та примушення щось робити проти власного бажання (останній результат, скоріше за все, обумовлений сепарацією від батьківської родини).

3. Порівняння груп на різних етапах навчання

Порівняння характеристик СПБ студентів впродовж п'яти років навчання в університеті відображує, з одного боку, процес формування необхідних соціальних та професійних компетенцій, а з іншого – закономірне вікове та особистісне дозрівання, набуття життєвого досвіду. В табл. 12. ми бачимо виражену динаміку зростання – середні показники СПБ поступово збільшуються з кожним роком, особливо помітний кількісний стрибок спостерігається по закінченню бакалаврату.

Таблиця 11. Середні показники та порівняльний аналіз оцінок СПБ студентів різних курсів (критерій Н Краскела-Уолліса)

Діагностичні параметри	1 курс, N=45	2 курс, N=43	3 курс, N=46	4 курс, N=40	5 курс (магістр и), N=34	Хі- квадрат	p
Гармонійність	0,63 ↓	0,71	0,69	0,72	0,77 ↑	16,25	0,003
Задоволеність	0,53	0,55	0,57	0,59	0,64 ↑	15,85	0,003
Захищеність	0,60	0,61	0,67	0,65	0,72 ↑	19,51	0,001
Сумарний індекс СПБ	0,58	0,61	0,63	0,64	0,70 ↑	27,90	0,000
<i>Додаткові індекси:</i>							
п. 4. Умови досягнення гармонійних відносин	2,69	2,87	2,81	2,79	3,02	5,83	0,212
п. 5. Характеристика стосунків	2,66	2,84 ↑	2,83	2,90	3,09 ↑	21,81	0,000
п. 9. Задоволеність хар-ками соціальних стосунків	2,88	3,05	3,06	3,06	3,24	6,56	0,161
п.10. Емоції, що супроводжують стосунки	2,69	2,93 ↑	2,99	2,86	3,15 ↑	12,39	0,015
п.17. Почуття захищеності в стосунках	2,44	2,82 ↑	2,77	3,02 ↑	3,08	18,41	0,001
п. 20. Потреба в навчанні прийомам самозахисту	3,64 ↑	2,84	2,50	2,33	2,24	11,39	0,023

Найнижчі показники СПБ на початку навчання, скоріше за все, обумовлені необхідністю адаптації до нового соціального оточення, що

стимулює розвиток самостійності та відповідальності студентів. Це пояснює збільшену потребу в навчанні технологіям самозахисту саме на першому курсі університету. Отже, це найкращий час для сприйняття тренінгів міжособистісної комунікації та формування відповідних компетенцій.

Обговорення отриманих результатів

Усі дані стосовно вираженості окремих компонентів та чинників формування СПБ студентів економіко-правових спеціальностей отримані та опубліковані вперше, через що ми не маємо змоги порівняти їх з аналогічними результатами попередніх дослідників.

Отримані дані показали, що для студентів як суб'єктів міжособистісних стосунків характерний стан динамічного балансу внутрішнього особистісного потенціалу і зовнішніх соціальних умов, обумовлений наявністю гармонійних взаємовідносин, що приносять задоволення індивіду, характеризуються захищеністю (відсутністю деформацій, порушень, труднощів) та толерантністю у відносинах. Описані особливості створюють унікальний *потенціал соціально-психологічної безпеки студентів* – сукупність умов, необхідних для підтримки цілісності суб'єкта відносин. Цей потенціал взаємодіє із загрозами соціального світу (ситуаціями маніпулювання, тиску, образ, тощо), створюючи можливість протистояти цим загрозам або піддаватись їм. Відчуття СПБ дозволяє зберегти психологічну цілісність особистості в процесі життєдіяльності, реалізувати її творчий та духовний потенціал (Ексакусто, 2010). В наших попередніх наукових розвідках було показано, що уявлення про психологічну безпеку пов'язані з рядом особистісних властивостей респондентів: базисними переконаннями, цінностями, смисложиттєвими орієнтаціями, самоефективністю, життєстійкістю і саморегуляцією, особистісним зростанням і саморозвитком, які відображають простір можливостей суб'єкта, сприяють балансу його відносин, активності та задоволеності (Блинова, Ільницька 2019).

У невеликої частини студентів були виявлені характерні порушення формування СПБ, що проявляється у відчутті незахищеності, в страхах і

тривозі з приводу неприйняття або нерозуміння, депресивних станах та інших пасивно-негативних емоціях в ситуаціях спілкування. Порушення міжособистісних стосунків можуть виникати з різних причин, як об'єктивних (негативний вплив ситуації або партнера зі спілкування), так і через внутрішні особистісні чинники. Накопичені попередніми дослідниками емпіричні дані переконують, що процес формування психологічної безпеки на особистісному рівні детермінований рівнем суб'єктності людини, а також змістом та умовами її професійної діяльності (Шлыкова, 2004; Приходько, 2017). Важливим компонентом психологічної безпеки особистості, зокрема її поведінкового компоненту, є готовність активувати техніки самозахисту в загрозовій ситуації (Savchenko & Svyryda, 2020). Зниження рівня СПБ проявляється в емоційному та психологічному дискомфорті студентів, зниженні соціальної активності.

Особливу цікавість викликають виявлені гендерні відмінності відчуття СПБ, зважаючи на впевнені соціальні зміни та трансформації гендерних ролей в сучасному суспільстві. Жіноча вибірка демонструє ряд внутрішньо-суперчливих проявів, таких як задоволеність процесом спілкування та водночас, вираженість незахищеності. Все це може відображати високу потребу жінок в соціальних контактах, що обумовлює відповідні страхи та переживання. На нашу думку, це відображує традиційний розподіл гендерних ролей, який приписує жінкам другорядну бо залежну позицію в соціальній взаємодії.

Отримані результати показали, що наявність шлюбних стосунків – стабільна присутність партнера, емоційно-насичені, близькі та довірчі відносини – в значній мірі сприяє формуванню внутрішнього відчуття соціально-психологічної захищеності юнаків та дівчат. Цей результат цілком логічний, враховуючи, що побудова романтичних стосунків та власної родини є одним з головних завдань віку, що свідчить про достатню особистісну зрілість, перехід до дорослості. Незважаючи на розмитість сімейних цінностей у сучасної молоді, родина все ще виступає важливим інститутом соціалізації

особистості – зокрема, умовою безпечного існування, що у свою чергу, сприяє збереженню психологічного благополуччя та розвитку особистості.

Висновки

Студенти мають ряд характерних особливостей відчуття соціально-психологічної безпечності, які впливають на збереження цілісності особистості в процесі спілкування та реалізацію її потенціалу в освітньо-професійному середовищі. Молоді люди розглядають сферу міжособистісних відносин як простір для постійного розвитку та самовдосконалення. Хоча переважна більшість студентів вважають відносини з навколишніми цілком гармонійними (доброзичливими, довірчими, близькими, привабливими), майже половина з них хотіли б змінити свої стосунки. Міжособистісні стосунки виступають для молоді переважно джерелом підтримки, самоідентифікації та самоцінності; це своєрідне «дзеркало», в якому особистість проявляє та пізнає себе.

Більшість опитаних задоволена своїми стосунками; спілкування викликає у них нейтральні емоції або зацікавленість, радість та позитивний настрій. Серед негативних аспектів найвиразніше відчутна присутність зовнішнього контролю в стосунках, що обумовлено дефіцитом самостійності в організації власної поведінки, притаманний юнацькому віку. Більше половини студентів в процесі спілкування іноді відчувають втому, роздратування, напруженість та непорозуміння. Більше третини опитаних побоюються, що стосунки не складуться або їх не зрозуміють. Негативні емоції для характеристики стосунків студенти обирають нечасто, серед них провідні позиції займають пасивно-негативні стани: тривога, депресія, страх, почуття провини. Студенти виявили незахищеність від ряду психологічних небезпек: ігнорування, недоброзичливості, примушення робити щось проти свого бажання.

На прояви відчуття психологічної безпечності студентів достовірно впливають соціально-демографічні чинники: вік, стать та сімейний статус. З кожним роком навчання в університеті показники поступово збільшуються, що відображує закономірне вікове та особистісне дозрівання, набуття життєвого

досвіду, формування соціальних та професійних компетенцій. Дівчата, порівняно з хлопцями, відчувають меншу захищеність у відносинах, виявляються більш вразливі при взаємодії із загрозами соціального світу (ситуаціями образ, недобррозичливості, ігнорування, зовнішнього тиску, тощо) і мають менші можливості протистояти порушенням та деформаціям при спілкуванні. Наявність шлюбних стосунків сприяє формуванню внутрішнього відчуття соціально-психологічної захищеності студентів.

Досить незначна частка молодих людей знають, що робити, аби огородити себе від неприємних або небезпечних впливів в процесі спілкування. Це відкриває простір для впровадження соціально-психологічних тренінгів для оволодіння техніками психологічного самозахисту, які треба починати якомога раніше – з самого початку навчання в університеті.

References

- Baeva, I. A. *Psikhologicheskaiia bezopasnost v obrazovanii* (Psychological safety in education). Sankt-Peterburg: Soiuz, 2002 [in Russian].
- Blynova, O. Ye., Holovkova L.S., Sheviakov O.V. (2018). Philosophical and sociocultural dimensions of personality psychological security. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 14, 73-83. doi: 10.15802/ampr.v0i14.150750
- Blynova, O. Ye., Ilnitska I. A. (2019). Osobystisni chynnyky pochuttia psykholohichnoi bezpechnosti studentiv (Personal factors of students' sense of psychological security). *Deviati Severianski sotsialno-psykholohichni chytannia* : mater. mizhnar. nauk. konf. (m. Chernihiv, 30 lystop. 2018 r.) / za nauk. red. O. Yu. Drozdova, I. I. Shlimakovoi. Chernihiv, NU ChK im. T. H. Shevchenka, P. 26-28 [in Ukrainian].
- Eksakusto, T. V. (2010). *Teoreticheskie osnovy sotcialno-psikhologicheskoi bezopasnosti* (Theoretical foundations of social and psychological security). Rostov-na-Donu : Iuzhnyi federalnyi universitet [in Russian].

- Kotik, M. A. (1989). *Psikhologiiia i bezopasnost (Psychology and security): 3-e izd.* Tallin: Valgus [in Russian].
- Maddi, S. R. (2004). Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*, 44(3), 279–298. doi: 10.1177/0022167804266101
- Maslow, A. (1954). *Motivation and personality.* New York, NY: Harper.
- Prykhodko, I. I. (2017). *Diahnostyka psykhologichnoi bezpeky osobystosti fakhivtsia ekstremalnoho vydu diialnosti (Diagnosis of psychological security of the personality of a specialist in extreme activities).* Kharkiv: NANHU [in Ukrainian].
- Savchenko, O., & Svyryda, M. (2020). The model of personal psychological security as a complex phenomenon. *Psychological journal*, 6(12), 66-79. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.12.7>
- Shlykova, N. L. (2004). *Psikhologicheskaiia bezopasnost subekta professionalnoi deiatelnosti.* Tver : Triada [in Russian].
- Wang, J., Long, R., Chen, H. & Li, Q. (2019) Measuring the Psychological Security of Urban Residents: Construction and Validation of a New Scale. *Frontiers in Psychology*, 10, 2423. doi: 10.3389/fpsyg.2019.02423